

ВІДГУК
НА ДИСЕРТАЦІЮ ЩЕРБАНЬ ОЛЕНИ ВАСИЛІВНИ
«ЕВОЛЮЦІЯ ТРАДИЦІЙ ВИКОРИСТАННЯ ГЛИНЯНОГО ПОСУДУ
В НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ ХАРЧУВАННЯ УКРАЇНЦІВ
НАДДНІПРЯНЩИНИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ»,
ПОДАНОЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ
ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
07.00.05 – ЕТНОЛОГІЯ

Дисертація Олени Щербань «Еволюція традицій використання глиняного посуду в народній культурі харчування українців Наддніпрянщини другої половини ХІХ – початку ХХІ століття» є яскравим прикладом безвідповідального ставлення до науки. Її зміст абсолютно не відповідає темі. Заявлена тема, доволі цікава й актуальна, зовсім не розкрита. Користуючись власною термінологією авторки, її вона торкнулася «побіжно», натомість присутні вражаючі приклади порушення вимог до дисертацій. До змісту дисертації виникають наступні зауваження:

- 1. Мета сформульована нечітко**, у ній, усупереч вимогам, містяться фрази, що стосуються засобів її досягнення, а не сутності.
- 2. Поставлені завдання сформульовані нечітко й непослідовно**. Вони кілька разів дублюють одне одного, є розмитими й нелаконічними.
- 3. Об'єкт і предмет визначені невірно**. Об'єкт дослідження має окреслювати процес або явище, які зумовлюють проблемну ситуацію, а предмет дослідження певним чином мусить перегукуватися із назвою дисертації.
- 4. Обов'язковий, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій», пункт вступу «Методи дослідження» відсутній.**
- 5. Плутаними є формулювання хронологічних рамок дослідження:** «Хронологічні і територіальні рамки дослідження охоплюють другу половину ХІХ – початок ХХІ століття» (с. 19). Проте трохи згодом проголошується, що «основу джерельної бази дослідження становлять записи етнографів 1870 – початку 1930-х років» (с. 20). Далі перший період «розвитку наукової думки» – це вже «1850-і – 1870-і роки» (с. 27). Тоді знову йдеться про етнографічні студії «упродовж останньої третини ХІХ – першої третини ХХ століття» (с. 62), «другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття», «останньої чверті ХІХ – початку ХХІ століття» (с. 72). А наприкінці взагалі «впродовж ХІХ – початку ХХ століть», «ХІХ – першої третини ХХ століть», «ХІХ – першою третиною ХХ століть» (с. 340, 342, 344-346), тобто начебто йдеться й про першу половину ХІХ століття.

Відсутній показ витоків традицій даного обраного етапу, а проте для першої половини ХІХ століття й навіть більш раннього часу є чимало джерел. Немає викладу можливих архаїчних рис харчування. Виникає враження, що Олені Щербань дуже хочеться звести появу українців до другої половини ХІХ століття, як у працях сучасних російських ідеологів. У своїй дисертації вона взагалі показала себе прибічницею реакційної шовіністичної погодінської теорії, заявивши, що «Лівобережна Україна значною мірою заселялася в ХІХ столітті вихідцями з Поділля та Західної України» (с. 337), а до цього там, очевидно, мешкали росіяни, що відступили під тиском монгольської навали.

- 6. Територіальні рамки є ненауковими**, оскільки «Наддніпрянщина» в даному разі не район, відомий під цією назвою етнографам і фольклористам, а величезний простір майже всієї України у складі Російської імперії, куди входить і Східне Поділля, й Східне Полісся, й Гетьманщина, й Слобожанщина. Власне, це переважно Лівобережна Україна, досить докладно описана керамологом, доктором

історичних наук, професором Олесем Пошивайлом у відповідній монографії (1993), але Олена Щербань намагається це закамуюфлювати, вигадавши «Наддніпрянщину в широкому розумінні цього терміну – історико-культурний регіон, для населення якого характерна подібність впродовж досліджуваного періоду тенденцій в еволюції матеріальної та духовної сфер життя» (с. 19).

На авторитетну думку світлої пам'яті Романа Кирчіва, яку авторка так і не зрозуміла, це просто «назва тієї частини України, яка була в складі Російської імперії й відокремлювалась від Західної річкою Збруч». Натомість на цій території існують такі фольклорно-етнографічні райони, як Волинь, Західне Полісся, Середнє Полісся, Східне, або Наддеснянське Полісся, Східне Поділля, Київщина, Полтавщина, Слобожанщина, Запоріжжя, Приазов'я, Нижньоподніпров'я, Нижньопобужжя, Нижньоподністров'я, Таврія і Буджак. Ні матеріальне, ні духовне життя цих фольклорно-етнографічних районів не було подібним і еволюціонувало неоднаково. Там були різні господарсько-культурні типи й відповідно різна культура харчування. І перебування «у складі Російської імперії» (с. 19) не змогло їх ніяк уніфікувати.

7. Оскільки авторка дуже захопилася цитуванням праць Лідії Шульгиної й Варвари Щелоковської, то самовільно встановлює «крайнім західним осередком... відомий і найбільш досліджений гончарний осередок Поділля – село Бубнівка (Вінничина); східний – Куп'янщина, що на Харківщині» (с. 19). Проте досліджує вона не гончарство.
8. «Для другої половини XIX – початку XX століття використано матеріали здебільшого з Катеринославської, Харківської, Полтавської, Київської та східного (Гайсинського) повіту Подільської губернії» (с. 19). Далі говориться про «окремі гончарні осередки регіону (зокрема Опішні, Полтавщина)» (с. 345), тобто **«Наддніпрянщина» вже є просто Полтавщиною**. Незрозуміло, чому не згадані Волинська, Чернігівська, Херсонська, Курська, Воронежська й Таврійська губернії, а також інші повіти Поділля, про харчування яких у другій половині XIX – на початку XX століття предостатньо матеріалів і які входили в поняття «Наддніпрянщина» (по деяких із них навіть протікав Дніпро!).
9. Авторка запевняє, що «використано порівняльні матеріали з Чернігівщини та Івано-Франківщини» (с. 19), але перед цим вона стверджує, що бере «для ближчих до сучасності часів» матеріали «Харківської, Полтавської, Сумської, Чернігівської, Київської, Черкаської та Вінницької областей» (с. 19). У висновках фігурують «сучасні Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Харківська, Чернігівська, Черкаська, Київська та Вінницька області» (с. 344). Знову незрозуміло куди поділася низка областей, що виникли на місці «наддніпрянських» губерній (Луганська, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Одеська), але важливіше інше. **Авторка так заплуталася у своєму визначенні «Наддніпрянщини», що сама собі не може дати ради й визначитися з найпростішим питанням: Чернігівщина входить у неї й має вивчатися нарівні з іншими чи знаходиться зовні й повинна залучатися лише як порівняльний матеріал?**
10. Незрозуміло, чому для того, щоб «виокремити спільні та відмінні риси», залучається тільки «Івано-Франківщина» (Покуття? Бойківщина?), без Західного Поділля й інших районів, зрештою, чому не така ж «підросійська» Кубань?
11. Авторкою постійно вживається слово «регіон», хоча в етнології й фольклористиці за основну одиницю поділу береться район.
12. **Незрозуміло, кого саме досліджує авторка.** Спершу йдеться про «українців Наддніпрянщини» (с. 19) і «українців загалом» (с. 20). Далі – вже про «українських селян Наддніпрянщини» (с. 17-18, 21), «широкі маси українського селянства» (с. 33), «українську селянську культуру» (с. 186), «традиційну селянську культуру» (с.

245), «селянську культуру харчування» і «культуру харчування українських селян» (с. 120, 133-134, 147), «селянські родини» (с. 237, 246, 249-251), «українського селянина» (с. 251), «селянський стіл» (с. 246), «селянський побут» (с. 87). Отже, авторка відмовляється від дослідження харчування міщан, дворян та інших верств, певно, не вважаючи їх українцями. Можливо, й від вільного козацтва, бо воно не тотожне селянському стану. А якщо маються на увазі мешканці села, то в селах жили не лише селяни, але й духовенство, чиновники. Але далі ці селяни несподівано перетворюються на «селянок Наддніпрянщини» (с. 20, 150, 324, 336-337, 340), «українських селянок» (с. 20, 263), «господиень Наддніпрянщини», «господиень» (с. 17, 151, 153, 156, 161, 184, 186-187, 189, 197, 201, 204, 212-214, 217-218, 220-222, 224-225, 227, 229, 233, 235-238, 240, 245, 257, 265, 306, 311, 315, 317, 319, 323-325, 332-334, 336, 340, 348), «жінок-господиень» (с. 68, 201, 216, 303, 308, 310, 321), «жіночу селянську хатню культуру, пов'язану з харчуванням» (с. 71), «українське жіноцтво» і просто «жінок» (с. 2, 18, 21). На цьому метаморфози не закінчуються, бо авторка потім розглядає «пейсахові тарілки», тобто обрядовий посуд євреїв (с. 304, 305-306).

Певно, через це авторка потім говорить про етнічно аморфних «мешканців Наддніпрянщини» (с. 151), а насамкінець узагалі винаходить якийсь новий етнос – «наддніпрянців» (с. 344).

13. **Незрозуміло також, що саме досліджує авторка.** Демонструючи повну **некомпетентність**, вона протиставляє «глиняний посуд» «фарфоро-фаянсовим виробам» (с. 114, 249), «глиняні чайники» – «фабрично-заводській фарфоро-фаянсовій продукції», «фарфоро-фаянсовим виробам» (с. 125, 154), «глиняні тарілки» – «фарфоровим і фаянсовим» (с. 146), «кераміку» – «фарфоро-фаянсу» (с. 140), не усвідомлюючи, що порцеляна й фаянс – це теж вироби з глини, кераміка.
14. **Неясно, що авторка мала на увазі, говорячи, ніби «джерелами історико-етнологічного аналізу є також досвід навчання правилам поведінки з глиняним посудом та використання при цьому хатніх варистих печей у реальному повсякденні сучасних старожилок, а також власний досвід праці біля двох приватних варистих печей традиційної для досліджуваного регіону конструкції».** З пасажу про «основу джерельної бази дослідження» стає зрозуміло, що авторкою ігноруються численні праці українських і зарубіжних науковців 1960-1980-х років про культуру харчування, етнографію міста, етнографію робітництва, сімейний побут, зміни в ньому, українську народну кулінарію, свята. Вони частково заідеологізовані, але вартісні як документ епохи, як наукові джерела. Й однозначно важливіші за «власний досвід» куховарства. Крім того, окрему групу джерел мали б становити куховарські книги, порадики з домоводства, посібники з етикету й сервірування столу, брошури, буклети, листівки 1950-х–1980-х років. **Авторка навмисно подає справу так, начебто між нею й працями «початку 1930-х років» взагалі не було ні досліджень, ні дослідників, ні джерел, і, крім її інтерв'ю, більше ні на що опертися. Вона фальсифікує обставини так, аби підкреслити значущість своєї роботи.**
15. **Наукова новизна роботи практично не перегукується з поставленими завданнями.** Попри обіцянки в завданнях, у науковій новизні немає анонованих «авторської методології», «розгорнутої авторської типології», «архівних, літературних джерел» тощо.
16. **Натомість там пропагується якась «нова модель інтерпретації глиняного посуду», про яку нічого не буде потім сказано у висновках.** Антинауковим є намагання інтерпретувати його не з позицій етнологічної науки, а «через призму уявлень українських селянок» (с. 20). Те ж саме можна сказати про «концепцію трансформацій традицій використання глиняного посуду».

Розвиток формотворення», «закономірності формотворення глиняного посуду» – це власне гончарне виробництво, що **не стосується культури харчування жодним чином.**

Нічого нового немає й не може бути у фразі «з'ясовано роль глиняного посуду як ємності для страв і напоїв, в родинній та календарній обрядовості». Ця роль загальновідома. Більше того, трохи згодом авторка сама визнає, що це вже описали дослідники до неї (с. 55).

І «системну картину поведінки жінок під час вибору глиняного посуду, введення до господарства та використання для приготування й подачі до столу страв і напоїв, їх зберігання» також уже давно висвітлили попередні дослідники. **Це теж геть не новизна.**

Жодним чином не стосуються теми «варисті печі».

Сміховинно звучить пункт новизни: «звернуто увагу на використовуваний у сучасних закладах громадського харчування глиняний посуд як засіб популяризації української традиційної культури».

Авторка, попри заявлене, ніяк не удосконалює «методику типологічного поділу глиняного посуду», яку перед цим ставила завданням не вдосконалювати, а виробити власну, винайти заново. І вже точно її текст не можна розширити до «студій повсякденного та обрядового життя українського жіноцтва», бо **все, що авторка про нього пише, вона позичила з інших книг.** Про «специфіку глиняного посуду як складової традиційної культури» теж писали її попередники, й **нічого нового вона туди не додає** (с. 20-21).

17. Науково-практичне значення роботи – це нагромадження загальних фраз. Не є завданням етнолог «організація й кореляція діяльності сучасних закладів громадського харчування в етнічному стилі». Етнолог досліджує етнос і його культуру, а не виступає дорадником ресторанного бізнесу. Навряд чи «результати дослідження мають важливе значення для розвитку традиційних осередків гончарства в сучасних умовах», бо авторка досліджує не гончарні осередки й не гончарство. **Вони ніяк не стосуються «слов'ян загалом».** І вже точно **недоречною у цьому пункті є реклама власної підприємницької діяльності авторки** – «використовується під час проведення запровадженого і здійснюваного (2014, 2015, 2016, 2017) в Опішні (Полтавщина) Міжнародного гастрономічного фестивалю-квесту «Борщик у глиняному горщику» (с. 22).

18. В розділі вступу дисертації «Особистий внесок здобувача» на с. 25 зазначено: Кандидатська дисертація на тему «Гончарні школи Опішні: збереження й розвиток професійних знань і традицій (1894–2000)» (спеціальність 07.00.05 – етнологія) була захищена в 2012 році. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської не використано».

Однак ці матеріали, як видно із посилань на сторінках 276, 328, 337, 444, 448, 450, 451, 458, 460 і 461, були використані.

19. У першому розділі «Теоретичні та методологічні засади дослідження глиняного посуду в традиційній культурі харчування українців» перший підрозділ має назву «Історіографія проблеми». Періоди, на які поділена історіографія, **несурозмірні й нічим не мотивовані, в них об'єднані різні за часом і змістом нечисленні публікації загальновідомих і загальнодоступних авторів.** Критика цих авторів, яким закидається недостатні «рівень наукової підготовки», «ступінь розробки поставлених проблем» і навіть низька «науковість викладу», є **упередженою й безпідставною.** Згадується посуд у «лікувальній практиці, чародійстві», що зовсім не стосується культури харчування (с. 32). При цьому, **щоб створити враження, ніби вона працювала з архівними джерелами, авторка вдається до плагіату, запозичуючи відомості про них в інших авторів й не посилаючись на них.** Наприклад, дані про Степана Носа були дослівно переписані зі статті Світлани

Чибирак «Етнографічна діяльність Степана Носа» (2009), а про А. Канієвського – з монографії Лідії Артюх «Українська народна кулінарія» (1977) та її статей. **Посилання на них є лише в історіографії, й у подальшому ці цікаві праці ніде не використовуються, бо авторка їх насправді не бачила у вічі.**

20. Наступний підрозділ, «Джерела» **фактично дублює за змістом попередній.** «Широке коло опублікованих джерел» авторка зводить до більш вузького, а саме: Варвара Щелоковська, Лідія Шульгина, Євгенія Спаська, Ніна Заглада й кілька інших. В якості літературних джерел подано твори «Григорія Квітки-Основ'яненка, Івана Котляревського, Івана Нечуя-Левицького, Миколи Гоголя», з яких лише Нечуй-Левицький писав у зазначений авторкою час, а решта творили до середини ХІХ століття. **Решта художньої й мемуарної літератури, дані губернської й церковної періодики, статистичні праці лишилися авторці невідомими. Вона приписує собі роботу з архівом Інституту мистецтвознавства, фольклористики, мистецтвознавства та етнології імені М.Т. Рильського, навіть не знаючи, що він офіційно зветься «Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України». Коло її респондентів не є репрезентабельним, оскільки не охоплює усю досліджувану територію, а тільки частково кілька сіл Полтавщини, Київщини, Черкащини. Опитування респондентів не узагальнено, не проаналізовано.**
21. Третій підрозділ, «Методологія й методи дослідження», **не використовує й не виробляє жодної нової методології, а схвалює типові для етнологічних досліджень методи, якими послуговуються всі.** Після довгого переліку загальновідомих наукових методів (аж 31!) авторка вибирає головні сім і тричі їх повторює (с. 64-71). Натомість там мали б перераховуватися використані наукові методи дослідження та змістовно відзначатися, що саме досліджувалось кожним методом; обґрунтовується вибір методів, що забезпечують достовірність отриманих результатів та висновків.
22. У другому розділі «Типологізація традиційного глиняного посуду» перший підрозділ «Типологізація кустарної вжиткової кераміки в науковому доробку» **частково дублює попередні історіографічні підрозділи.** Наступний підрозділ «Класифікаційні ознаки глиняного посуду» **скопійовано виключно з дослівних цитат із археологічної монографії Юрія Цетліна (1995).** При цьому авторка знову вдалася до плагіату, щоб створити враження, ніби вона працювала з англійською літературою. З книги Цетліна вона запозичила посилання на нечитану нею працю Анни Шепард (с. 82). Авторська розгорнута типологія у підрозділі «Типологія традиційного українського глиняного посуду Наддніпрянщини за призначенням» – **це велике перебільшення. Вона фактично привласнена з робіт попередників** – Тамари Гонтар і Романи Мотиль. Це видно і з систематизації назв, узятих із праць Олеся Пошивайла, Івана Зарецького, Марії Кривчанської, Лідії Орел, Лесі Данченко, Катерини Матейко, Лідії Шульгиної, Ніни Заглади, Марії Фріде, Варвари Щелоковської, Миколи Сумцова. При цьому, через те, що **авторка не розуміє значення термінів «зооморфний» і «антропоморфний»,** у неї «зоо-орніто-антропоморфний посуд» потрапив в одну групу, а «баранці», «барішні», «козак на коні» – в іншу. Як різновид столового посуду назване «євангеліє», про одиничний випадок виготовлення якого, з явно блюзнірською метою, відомо зі статті Лідії Шульгиної.
23. Третій розділ «Еволюція форм і призначення глиняного посуду другої половини ХІХ – початку ХХІ століття» **теж містить чимало історичних помилок, хибних висновків і абсурдних тверджень. Все, про що розповідає авторка, описано задовго до неї й набагато фаховіше. Тому її думки є відверто тривіальними. Низка тверджень є абсурдними й малозрозумілими для керамологів. Грубим**

- порушенням є те, що авторка, говорячи про внесок Клода Леві-Строса, спотворила й перекрутила цитату Едмунда Ліча (с. 111-112). Вона навіть не зрозуміла, що Леві-Строс досліджував не «процес еволюції гончарних виробів» (с. 111), а міфологію довкола цього та інших явищ. Для цього варто було б ознайомитися з його працями, перш ніж їх вставляти у список використаних джерел (с. 365).
24. Підрозділ «Народний вжитковий посуд 1910-х – 1920-х років» **послідовно переписує статтю Шульгиної.**
25. Одним із найбільш **непереконливих** є підрозділ «Трансформації традиційного глиняного посуду в 1960–2000 роках». **Це дуже примітивні роздуми, які основані на поодиноких випадках із життя респондентів або власного досвіду авторки з відвідин кафе й ресторанів.**
26. У розділі «Традиції використання глиняного посуду в повсякденні» підрозділ «Призначення українського глиняного посуду другої половини ХІХ – першої третини ХХ століття як основний критерій відбору сировини та формотворення» **містить десять сторінок про поливу, що не має стосунку до культури харчування й не значиться в завданнях.** Про неї вже писав свого часу Олесь Пошивайло.
27. Наступний підрозділ «Вибір і введення глиняного посуду в господарство» **становить собою компіляцію й відвертий плагіат із праць попередників.** Усе, що там описано, давно «охарактеризували» Олександр Бобринський, Андрій Топорков, Олесь Пошивайло та інші керамологи. **Там немає нічого нового, це переповідання загальновідомої інформації, непотрібної для культури харчування,** оскільки в останній посуд фігурує уже введеним у господарство. При цьому, незважаючи на запевнення на титулі рукопису дисертації, **використана без належного посилання чужа ідея,** а саме виокремлений Костянтином Рахном у його монографії (2012) етап «введення гончарних виробів у домашнє господарство». Тобто знов має місце плагіат.
28. У підрозділі «Традиційна технологія приготування страв та напоїв у глиняному посуді» - 15 сторінок (с. 202-217) про піч із приказками й звичаями, **що знову переписані з праць попередників і не мають стосунку до культури харчування.** А власне про страви в глиняному посуді – всього 27 сторінок.
29. Щоразу, коли авторка починає говорити про сакральність, вона **сягає вершин дилетантизму.** П'ятий розділ «Сакральна роль глиняного посуду в народній культурі харчування» теж **вражає своєю компілятивністю. Він весь переписаний із праць попередників.** Вислови «справа в тому» й «прийшов час розібратися» авторка широко застосовує, висловлюючи цим свою «авторитетну» думку «експерта». Щоразу вона вбачає в цьому новизну дослідження. Вона проходить шлях дослідників-попередників – Пошивайла, Рахна та інших, **безпідставно критикує їх, а разом з тим без вагань привласнює їхні висновки про оберегові функції й охоронну магію.** Причина проста, бо авторка **відмовляється від наукового аналізу, їй закортіло подати «якомога повніший опис усіх відомих фактів «магічної» підготовки глиняного посуду з точки зору здебільшого господині-споживачки (а не сучасного інтерпретатора, який мислить інакше)»** (с. 309). При цьому авторка **висуває антинаукові твердження про «знаючих жінок»** (с. 201, 213, 319, 321, 332), **показуючи свою повну необізнаність у питаннях міфології, етнології й фольклористики. Вона робить численні помилки, показуючи свою необізнаність з літературою:** «Зокрема, такий звичай був зафіксований Павлом Чубинським у Наддніпрянських селах» (с. 290). Насправді йдеться про звичай у наддністрянських селах, Чубинським лише передрукований, а зафіксований задовго до нього польським етнографом Лукашем Голембіовським.

30. **Пункти висновків, новизни й завдань не корелюються між собою. Через нечітко сформульовані завдання висновки теж не вдалося сформулювати чітко. Вони становлять собою нагромадження загальних фраз, часто плутаних, де досягнення авторки жодним чином не відображені.**
31. **Неправдивою є й заява авторки у висновках, що «масштабний цілісний масив традицій використання глиняного посуду залишається малодослідженим» (с. 343).** Це давно дослідили етнологи й керамологи, як і «локальні особливості формотворення гончарного посуду». Як відомо, все, про що говориться у висновках дисертаційного дослідження, є вже доконаним фактом, здобутком науковця. Там не має бути місця планам на майбутнє. Тому недоречним у висновку дисертантки виглядає речення: «Через це в публікаціях, що стосуються використання глиняного посуду в культурі харчування українців, утворилися значні прогалини, які нині треба заповнити» (с. 343-344).
32. **Перебільшенням є заява у висновках, що «вибудовано авторську методологію».** Як уже говорилося, це типові методи етнологічних досліджень.
33. **Типологія посуду теж не є «авторською». Вона уможлидна й ненаукова.**
34. **Наукоподібним виступає наступне визначення глиняного посуду: «складова етнокультурної традиції, багатогранне явище, отримане внаслідок освоєння етносом конкретного середовища, виступає як об'єкт історичного процесу, формування якого проникнуте численними елементами та проявами духовної культури, народною естетикою та ґрунтується на сукупності народних кулінарних традицій». Це не «з'ясовано» авторкою, а загальновідомі факти й словесні формули, які повторюються з дослідження в дослідження. Ненауковою є й заява, що «усталені уявлення про місце і роль господинь у культурі харчування та використання глиняного посуду для реалізації особливих функцій існували на підсвідомому рівні» (с. 348).** Рівень підсвідомості вивчає психоаналіз, а не етнологія.
35. **«Процес ...формотворення, декорування», «гончарська технологія», «окремі гончарські осередки», «осередки, гончарі яких виготовляли лише універсальні типи глиняного посуду» (с. 345) – це гончарне виробництво, яке жодним чином не стосується теми. Навіть у висновках авторка не може зосередитися лише на посуді в культурі харчування й продовжує змішувати його з іншими темами.**
36. **Надуманими є й подальші висновки авторки, наприклад: «На початку ХХІ століття, внаслідок зацікавлення громадськості народними традиціями, глиняний посуд, який виготовляли як підприємства так і колишні їхні робітники вдома, поступово почав займати більше місце в домашній культурі та закладах громадського харчування» (с. 346).** Проте навіть рецензентка монографії авторки, кандидат історичних наук Олена Брайченко пише, що це явище не є новим. У ресторанній культурі великих міст України давно вже існувала практика звертатися до надбань гончарних осередків з метою стилізації ресторанів, громадських закладів харчування. **Даний пункт висновків переказує зміст розділу, а не щось підсумовує.**
37. **Пошуки авторкою «гармонії між керамікою, теплотехнічними спорудами та їжею», заяви, що «глиняний посуд та печі були найважливішими матеріальними предметами, задіяними в культурі харчування», «стали засобом комунікації та культуральним феноменом у формуванні світоглядних постулатів, спричинивши до формування багатьох аспектів традиційної системи етнічного буття» (с. 346), є відверто ненауковими й необґрунтованими.** Вислів «теплотехнічні споруди» неправомірно запозичено з археологічної літератури. Проте ні про печі, ні про поливу, яким відведено багато місця в тексті, не згадується в завданнях.
38. **Заяви про те, що «розкрито традиційний досвід використання глиняного посуду в повсякденній та обрядовій культурі харчування українських селян**

Наддніпрящини, виявлено його специфіку впродовж досліджуваного періоду», «досліджено асортимент глиняного посуду другої половини XIX – початку XXI століть та способи його застосування в обрядовості як елемент української традиційної культури» (с. 347) **не відповідають дійсності, бо все це було досліджено задовго до авторки іншими дослідниками, а сама вона створила лише компіляцію.**

39. Феміністичні нахили авторки у поєднанні з її старанням брати слово «магія» в лапки не допомагають голосливо перекопати, що «обрядова та ритуальна практика... виконує обрядові функції» і при цьому є жіночою «магією», а також, що «використання окремих типів посуду межує з намаганнями сприяти родючості, плодючості в широкому розумінні цього слова» (с. 347).

40. Кричущим фактом є те, що висновки авторка завершує ще однією рекламою свого туристичного бізнесу: «Теоретичні узагальнення у сфері вивчення глиняного посуду активно використовуються дисертанткою для гальмування процесів нівеляції певних культурних традицій. Зокрема через здійснення промоакцій, наприклад, у ракурсі фестивального етнотуризму» (с. 348). Це мало б бути, зрештою, в пункті науково-практичного значення, але не в висновках.

41. Оскільки у своїй роботі дослідник має неминуче звертатися до цитування джерел (наукових праць, спогадів та інших документів), а цитування вимагає дотримання низки вимог текстуальної верифікації, що дозволяє встановити достовірність матеріалу, то при аналізі даної монографії насамперед слід звернути увагу на список використаних джерел і літератури та його використання в тексті монографії. **Аналіз показав, що із задекларованих в списку 433 першоджерел в посиланнях використано всього 217 позицій.** У розділах дисертації має бути вичерпно і повно викладено зміст власних досліджень здобувача наукового ступеня, зроблено посилання на всі наукові праці здобувача, наведені в анотації. Список цих праць має також міститися у списку використаних джерел. Але насправді відсутні посилання на:

20. Щербань О. Український празниковий глиняний посуд (кінець XIX – перша половина XX століття). Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу. Одеса, 2011. С. 335–343.

21. Щербань Е. К вопросу о маркерах изменений в традиционной культуре Украины (на примере глиняных дуршлагов). Традиции і сучасні стан культури і мистецтва: у 2 ч. / Центр дослідження беларуской культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі. Мінск, 2014. Ч. 2. С. 200–205.

22. Щербань Е. Глиняная посуда как элемент традиционной культуры питания украинцев: постановка проблемы. Традиционная культура в современном мире. История еды и традиции питания народов мира / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. М., 2015. С. 385–390.

12. Щербань О. Слобожанська народна кераміка XIX століття: проблеми атрибуції (на прикладі мисок із фондів Харківського історичного музею імені Миколи Сумцова). Народознавчі зошити. 2016. № 4. С. 263–305.

13. Щербань О. Глиняний посуд у народній культурі харчування українців Центральної та Східної України XIX–XX століть як об'єкт музеологічних студій: соціально-комунікативний аспект. Вісник Харківської державної академії культури. Харків: ХДАК, 2017. Вип. 51. С. 61–66.

У списку джерел також відсутня остання стаття.

Відсутні посилання: 23 Щербань Е. В. Технология приготовления пищи и питья в глиняной посуде в печи жителями Приднепровской Украины (вторая половина XIX – первая треть XX веков) // Традиционная культура в современном мире. История еды и традиции питания народов мира : материалы III Междунар. симп., 27–29 окт. 2016 г. / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. М., 2016. С. 65.

- Відсутні посилання і наявність у списку джерел:** позиція 18. Щербань О. Антропоморфність глиняних печей і посуду в контексті традиційної поведінки селянок Наддніпрянщини. Народознавчі Зошити. 2018. №1. С.48–56.
- Відсутні посилання на:** 24. Щербань Е. Отображение керамологической составляющей традиционной культуры питания в музейной практике Украины. Вестник Музея археологии и этнографии Пермского Предуралья. 2017. Вып. 7. С.124–126.
25. Щербань О. Глиняний посуд Наддніпрянщини як складоватрадиційної культури харчування українців. Сучасні дослідження української культури = Wspolczesne badania nad ukrainska kultura / за ред. Марини Замбжицької, Пауліни Олеховської, Катажини Якубовської-Кравчик. Варшава; Івано-Франківськ, 2015. С. 266–283.
30. Щербань О. Яреха Ганна. Весільний обряд села Велика Павлівка. Берегиня. 2008. № 3. С. 30–54.
31. Щербань О. Борщ та каша з глиняного горщика // Україна і світ у часовому вимірі: 2009 / (уклад.: Намакштанська І. Є. та ін.; за заг. ред. Левченка В. М., Намакштанської І. Є.). Донецьк: Норд-Прес, 2009. С. 623–624.
37. Щербань О. В. Асортимент глиняного посуду у весільному обряді Полтавщини. Путивльський краєзнавчий збірник. Вип. 6. / Державний історико-культурний заповідник у м. Путивлі. Суми: Університетська книга, 2010. С. 346–355.
34. Щербань О. Функції глиняного посуду у весільному обряді (на матеріалах Полтавщини) // Україна і світ у часовому вимірі: 2010 / (уклад.: Намакштанська І. Є. та ін.; за заг. ред. Левченка В. М., Намакштанської І. Є.). Донецьк, 2010. С. 140–141.
39. Щербань О. Глиняний посуд – атрибут весільного обряду Полтавщини (XIX–XX ст.). Берегиня. 2010. №2 (65). С.16–23.
42. Щербань О. «Керамізація» сучасної сфери харчування українців як засіб популяризації етнокультури. Актуальне народне: інтерпретації традиційної культури. Київ: Нац. центр нар. культури «Музей Івана Гончара», 2012. С. 432–434.
46. Щербань О. Проблеми експонування обрядового глиняного посуду в сучасній музейній практиці. Жовківські читання–2015: зб. ст. третьої наук. конф. «Музей в сучасному світі» / Львів. нац. галерея мистецтв ім. Б. Г. Возницького. Львів, 2015. С. 39–41.
47. Щербань О. Функції глиняного посуду в культурі харчування українців як об'єкт наукових студій XIX – першої третини XX століття. Переяславка: наук. зап. Нац. іст.-етногр. заповідника «Переяслав»: зб. наук. ст. Переяслав-Хмельницький, 2015. Вип. 9. С. 420–426.
48. Щербань О. Екоагроедиба «Лялина Світлиця» запрошує долучитися до етнокультурного простору Полтавщини через майстер-класи. Українська родина. 2016. № 2. С. 41–44.
- 42. В списку літератури одна і та ж газетна стаття Щербань О. Ой, макітро-макітерко! // Зоря Полтавщини. 2009. 21 лип. С. 6. міститься під різними номерами (388 і 417). До того ж на цю статтю відсутні посилання у тексті.**
- 43. «Родзинкою» списку літератури монографії О. Щербань є книга «Marco P. Genes and flavors along the silk road / Polo Marco / Novara : White Star Publishers, 2015. – 160 s.» [с. 239]. Насправді це збірник «Marco Polo – Genes and Flavors along the Silk Road» з текстами Сімони Геррато, Елізабетти Еьордег і Паоло Гаспаріні, а відомий середньовічний мандрівник Марко Поло не є автором цієї книги. Очевидно «історик, етнограф» мала все-таки також знати, що «Поло» – це ім'я, а «Марко» – це прізвище...**

В літературі дисертації це повторено: 428. Marco P. Genes and flavors along the silk road. Novara : White Star Publishers, 2015. 160 s. При цьому посилання в тексті на дану роботу відсутнє.

44. Олена Щербань нездатна інкорпорувати до свого власного тексту виписані цитати, тому фактично приписує собі тексти Миколи Сумцова, Варвари Щелоковської, Ніни Заглади, Лідії Шульгиної, й виходить так, що це в наш час «багато речей зроблені по моделям графині», «показуючи свої вироби в складі, гончар ділить їх на два розряди» (с. 124). Респонденти Шульгиної в праці 1929 року наводяться, ніби вони є нашими сучасниками, як от Ганя Ганчар. Це відбувається на протязі всієї дисертації.

45. Антипатія авторки до філології проявляється в тому, що мова її є малорозвиненою, містить багато стилістичних, орфографічних і граматичних помилок, наприклад, с. 288 – «свохою», с. 289 – «кулик з медом», с. 112 – «чиномми», с. 285 – «поданув» тощо. Більшість речень стилістично невірно побудовані й перенасичені зайвими зворотами – так, що не можна зрозуміти думку. У них часто бракує розділових знаків. Зокрема, відсутній причинно-наслідковий зв'язок у реченні на с. 236 «Оскільки житлових споруд не помітно, на задньому плані на березі водойми стоїть віз без коня, а на землі лежить ще не розіслана довга ряднина» робить його безглуздим. Англійський текст анотації містить 6 орфографічних і 2 граматичних помилки.

Робота не є завершеною і складається з суперечливих тверджень, які одне одного заперечують і спростовують. Вона не є самостійною, науково обґрунтованою і не становить наукової новизни. Авторка використовує доробок, надбання й ідеї попередніх дослідників, беззастережно привласнює їх і стверджує, що це все вона робить уперше. Тема не розкрита, поставлені завдання не виконані. Таким чином, є всі підстави стверджувати, що подане до захисту дисертаційне дослідження не відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1112 від 17 жовтня 2012 року «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (з наступними змінами), листа Міністерства освіти і науки України № 1/9-586 від 04 грудня 2015 року «Про опублікування результатів дисертацій у періодичних виданнях», «Вимогам до оформлення дисертації», затверджених наказом Міністерства освіти і науки України 12.01.2017 року № 40, а його автор – Щербань Олена Василівна – не заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.05 – етнологія.

Провідний науковий співробітник
Науково-дослідного відділу
етнографії гончарства
Національного музею-заповідника
українського гончарства,
доктор історичних наук

КОСТЯНТИН РАХНО